

A VALLÁSI ENTITÁS MAGYARORSZÁGI ÉRDEKÉRVÉNYESÍTŐ KÉPESSÉGÉNEK EGYES ASPEKTUSAI A RENDSZERVÁLTOZÁST KÖVETŐEN

LUGOSI-SZABÓ GERGELY

Kulcsszavak: vallási entitás, vallási csoportok viszonya az államhoz, társadalmi térben való elhelyezés, népszámlálási adatok, konfliktusforrás.

Bevezetés

Tomka Miklós szociológus 1998-ban a következőket állapította meg: „Az elmúlt évtized egyik leglátványosabb változása a vallás és az egyház(ak) önálló társadalmi-politikai szereplővé válása”¹ volt. Ebből a megállapításból következik, hogy egy adott ország, de akár régió társadalom-politikai vizsgálata során a vallási entitás aspektusait nem lehet figyelmen kívül hagyni. A politikai, társadalmi folyamatokat a mai napig befolyásolják a különböző vallási-felekezeti csoportok, és mint azt Tomka megállapította „*semmi kétség sincs afelől, hogy ez a tény hosszú távon is jelentős marad.*”²

Mostani dolgozatom erről az érdekeket védő, érdekeit megjelenítő és érvényesíteni akaró, végső soron a társadalmat, közgondolkodást, politikát, államot alakító, befolyásoló tényezőről szól általánosan, illetve a rendszerváltozást követően Magyarország viszonylatában. Témámat négy pont köré csoportosítottam: 1. a vallási csoportok viszonya az államhoz valamint a vallási csoportok társadalmi térben való elhelyezése; 2. a vallási csoportok, mint politikai, társadalmi szereplők; 3. Magyarország társadalmának vallási képe a 2001-es népszámlálási adatok tükrében; 4. két konfliktusforrás és ezen keresztül a vallási csoportok érdekérvényesítő képességének vizsgálata Magyarországon a rendszerváltozást követően.

¹ Tomka Miklós: Egy új társadalmi-politikai szereplő. In: Társadalmi Szemle 53. (1998: 8-9. szám) 19.

² Uo. 19.

A vallási csoportok viszonya az államhoz és a vallási csoportok társadalmi térben való elhelyezése

Első megközelítésünk a vallási csoportok és az állam viszonyának általános vizsgálata. Ez alapján háromféle államot különböztethetünk meg:

1. A vallásokat tiltó, szigorúan ellenőrző, vagy korlátozó típusú államok;
2. A világnézetileg elkötelezett államok, ahol kizárólag egy uralkodó vallási csoport működhet szabadon, a többi csoport korlátozottan vagy egyáltalán nem;
3. A világnézetileg semleges állam.

Az első típus esetében az állam a vallási csoportokban veszélyt lát. Döntően ezek a típusú államok diktatórikus keretek között működnek. A diktatúra logikájából következik, hogy az állam igyekszik az élet minden területére kiterjeszteni befolyását, ellenőrzését, így nem tűrheti el, hogy a társadalomra más — az uralkodó eszmén kívüli — nézetek is befolyást gyakorolhassanak. Emellett természetesen ideológiai alapon is támadják a vallást. Például a marxista felfogás *„minden vallási jelenséget egyformán a 'bukott világ tudatának'”* tekint *„és ezért felszámolandónak ítelt.”*³ Ennek a politikának a 20. században egészen szélsőséges formáit is megfigyelhetjük. Ilyen szélsőséges eset Albánia, mely magát *„1967-ben a világ első ateista államává”*⁴ nyilvánította.

A második esetben azt láthatjuk, hogy az állam és az uralkodó vallás szinte összefonódik. Megfigyelhető, hogy az állami szabályzók a vallási törvényeknek alávetve működnek. Így a vallási törvényekkel ellentétes világi jogalkotás kizárt. Ezen típusú államokra a legjobb példa Irán. Itt 1979-ben iszlám forradalom zajlott, melynek következtében új alkotmányt fogadtak el. Ebben az iszlám államvallásként került definiálásra, mely *„az alkotmány II. fejezet 12. cikke szerint állandó és megváltoztathatatlan.”* Ebből következően *„minden jog az iszlám standardokon, a sharīca normáin alapul. Ami azzal össze nem egyeztethető az érvénytelen.”*⁵

A harmadik típus a világnézetileg semleges állam. Itt a vallási csoportok a törvényes keretek között szabadon működhetnek. Ebben az esetben az állam és a vallási csoportok között a *„kooperációs, az egyházat támo-*

³ Gárdonyi Máté: Túlélés – együttműködés – ellenállás. A katolikus egyház stratégiái a „népi demokráciában”. In.: Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Szerk. Balogh Margit Kossuth Kiadó, Bp. 2008. 149.

⁴ Uo. 150.

⁵ Juhas Anna: Emberi jogok Iránban. Letöltve: <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/6414/file/juhasanna.pdf> 2013. május 23. 6–7.

gató modell érvényesül.”⁶ Azaz az állam és a vallási csoportok következetesen szétválva tevékenykednek, de viszonyaikat szerződéses együttműködéssel szabályozzák. Európában ma már jellemzően ilyen országokat találhatunk.

Második megközelítésünk a vallási csoportok társadalmi térben való elhelyezkedését vizsgálja. Yves Lacoste francia földrajztudós szerint kétféle geopolitika létezik „a 'belső geopolitika', (...) a társadalmi rétegek geopolitikájával azonosítható, míg a 'külső geopolitika' a hagyományos államközi geopolitikát foglalja magába.”⁷ A „belső” geopolitikát jelen esetünkben olyan társadalmi rétegekkel azonosíthatjuk, mely vallásentitását tudatosan gyakorolja, és azt cselekedeteiben felvállalja. Azaz a vallási csoportok itt sajátos társadalmi réteggént jelennek meg. Másképpen definiálva, olyan szubkulturális csoportként tekinthetünk rájuk, akiknek „közös értékek, normák és morális meggyőződések által uralt viselkedési (életstílus, szokások, kulturális fogyasztás) és múlttudat; rítusokat és szimbólumokat; (...) az egymás iránti szolidaritás és lojalitás érzését”⁸ viselik magukon, és mely sajátos „karakterű és politikai jellegű szervezeteket tud felmutatni.”⁹

Így, e társadalmi rétegről megállapítható, hogy az „az osztársadalmi térben való feloldódást elutasító, sajátos értékei és identitás védelmében szervezetek sorát létrehozó közösségek.”¹⁰ A vallási csoportok ezért az azonos erkölcsi, tanítási, gondolkodásmódbeli emberek kapcsolatára, összetartozására épülve „a társadalom egészén belül önálló törekvéseket képviselő”¹¹ csoportként működnek. Az egyes vallásokhoz tartozók „vallási és nem vallási intézményeket hoznak létre, amelyek persze egyúttal a tágabb társadalom intézményrendszerének is részei,” azaz „a vallás mindig, mindenütt erőteljes társadalmiasulási, társadalomképződési forma.”¹²

Ugyanakkor a vallások nemcsak a létrehozott sajátos intézményhálózatuk révén bírnak társadalomépítő jelleggel, hanem az általuk közvetített erkölcsrendszereken keresztül is jelenvalóvá válnak. Olyan, a társadalom egészét érintő lényeges kérdéseket feszegetnek, mint például a 20. század

⁶ Schmidt Péter: A helyi önkormányzati rendszer In: Alkotmánytan. Szerk. Kukorelli István Osiris Kiadó, Bp. 2001. 142.

⁷ Mező Ferenc: A társadalmi mozgalmak és az ellenállás területei. Letöltve: http://epa.oszk.hu/00700/00775/00010/1999_10_04.html, 2013. május 21.

⁸ Enyedi Zsolt: Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza. Osiris Kiadó, Bp. 1998. 21.

⁹ Uo. 21.

¹⁰ Uo. 16.

¹¹ Tomka Miklós: Egy új társadalmi-politikai szereplő. Letöltve: http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/vallas/tm_egy.htm 2013. június 5.

¹² Uo.

nagy erkölcsi kihívásai az abortusz, eutanázia, vagy a halálbüntetés, háború-béke, társadalmi egyenlőtlenségek. Mindezen kérdésekben szilárd sajátos meggyőződésük volt és van, melyet a társadalom minden rétege számára igyekeztek és igyekeznek megjeleníteni.

A vallási csoportok mint politikai-társadalmi szereplők

A vallási csoportoknak, politikai-társadalmi szereplőként való megragadását Magyarországon főként Tomka Miklós szociológus hangsúlyozza. Az ő megállapításait felhasználva vizsgálhatjuk a vallási csoportok politikai-társadalmi szerepét. Tomka véleménye szerint „*a történelmi nagy egyházak legalább öt összefüggésben társadalmi-politikai tényezők.*”¹³ A történelmi nagy egyházak alatt általánosan a katolikus, az ortodox, a református és az evangélikus, valamint az izraelita közösségeket értjük, azonban ezen megállapítást véleményem szerint kiterjeszthetjük a többi vallási csoportra is.

Az első társadalmi-politikai tényező az, hogy a vallási csoportoknak a „*küldetésük a társadalom egészéhez szól.*”¹⁴ Azaz a vallási csoportoknak van mondanivalója a társadalom minden tagja részére, és ezt el is akarja mondani függetlenül attól, hogy milyen reakciók váltódnak ki a többségi társadalom részéről. Második megállapítása Tomkának, hogy a „*közgondolkodás (...) megkülönböztetett fontosságú intézményeknek tartja, s ennek megfelelően elvárásokat fogalmaz meg velük szemben.*”¹⁵ Ezen elvárások a társadalom részéről általában szociális, oktatásügyi, kulturális jellegű elvárások. A vallási csoportok ilyen jellegű intézményhálózatának fejlesztését, működtetését a társadalom többsége támogatja. Támogatja azt is, hogy az állam ezen intézmények költségeinek részét, vagy egészét megtérítse.

Harmadik megállapítás, hogy „*az egyházaknak és közösségeiknek kulcsszerepe van a civil társadalom és a demokratikus közrend építésében.*”¹⁶ Ennek a megállapításnak különösen fontos szerepe van abban a tekintetben, hogy a vallási csoportok hitbeli tevékenységük mellett olyan közösségteremtő és társadalomszerveződési hálózattal rendelkeznek, mely „*országos, minden faluban és városban létezik, (...); emberközeli, azaz (...) a helyi társadalomban működik, tö-*

¹³ Tomka Miklós. A magyar vallási helyzet öt dimenziója. In: Magyar Tudomány 44. (1999) 5. szám 555.

¹⁴ Tomka M.: A magyar vallási helyzet öt dimenziója. http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/vallas/tm_magy.htm. 2013. június 5.

¹⁵ Tomka M.: A magyar vallási helyzet öt dimenziója In: Magyar Tudomány 44. (1999) 5. szám 555.

¹⁶ Tomka M.: A magyar vallási helyzet öt dimenziója. http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/vallas/tm_magy.htm. 2013. június 5.

megekre számíthat; minden társadalmi réteget, szakmát, nemzet, korosztályt összefog; (...) amely tagjait, (...) tényleges közreműködésre és az önszerveződés és a közhasznú tevékenységek egy sorára ösztönöz.”¹⁷ Negyedik megállapítása, hogy „az egyházak úgy is, mint szervezetek és úgy is, mint a felekezeti intézmények hálózatának irányítói bizonyos területeken a központi állam ellensúlyozásának és a társadalmi decentralizációnak a legfontosabb tényezői.”¹⁸ A vallási csoportok a hitéleti intézményrendszeren túlmenően elsősorban az oktatás, a szociális, egészségügy, kultúra területén váltak hagyományosan intézményfenntartóvá. Ugyanakkor ezen területeken mintegy ellensúlyt képez az állammal szemben. Azt sem árt megjegyezni, hogy ezen területeken a vallási csoportok jóval előbb hozták létre intézményhálózatukat mint az állam.

Tomka megállapítja, hogy a vallási csoportokat „egyebek között intézményszerűségük és szervezeti tevékenységük teszi a társadalomszervezet szempontjából fontossá.”¹⁹ Így „az államnak nem csak az egyházak függetlenségének biztosítására kell gondolnia, hanem egyfelől az egyházak, másfelől a nem egyházi intézmények — közöttük az állam — kapcsolatainak optimalizálására is.”²⁰

Ötödik szempontként fontosnak tartja, hogy az egyes vallási csoportok egy-egy országban nem csak önmagukban állnak, hanem olyan „világméretű testületek részei, amelyek helyi és nemzetközi politika szerepe egyaránt kétségtelen.”²¹ Így a vallási közösségnek politikai súlyát nem csak a helyi társadalmi beágyazottsága adja, hanem az is, hogy mögötte egy nemzetközi szervezet áll, melynek érdekérvényesítő képessége már jóval nagyobb lehet. Mint Tomka rámutat „A hívő emberek közösségei, szervezetei, alkalmasint lobby-jai a plurális társadalom sokféleségében nem elhanyagolható súlyú tényezők. Súlyuk és működésük annál kevésbé fejeződik be a nemzeti határoknál, minél előrehaladottabb a nemzetközi egységesülési folyamat.”²²

¹⁷ Tomka M.: A magyar vallási helyzet öt dimenziója In: Magyar Tudomány 44. (1999) 5. szám 555.

¹⁸ Tomka M.: A magyar vallási helyzet öt dimenziója. http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/vallas/tm_magy.htm. 2013. június 5.

¹⁹ Tomka M.: A magyar vallási helyzet öt dimenziója In: Magyar Tudomány 44. (1999) 5. szám 556.

²⁰ Uo. 556.

²¹ Tomka M.: A magyar vallási helyzet öt dimenziója. http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/vallas/tm_magy.htm. 2013. június 5.

²² Tomka M.: A magyar vallási helyzet öt dimenziója In: Magyar Tudomány 44. (1999) 5. szám 556.

Magyarország társadalmának vallási képe a 2001-es népszámlálási adatok tükrében

Magyarország hivatalosan 1989. okt. 23-án deklarálta, hogy „világnézetileg semleges állam, amely együttműködően (nem közömbösen és nem ellenséggként) viszonyul az egyházakhoz.”²³ Ez azt is jelenti, hogy az állam nem tett különbséget a különböző vallási felekezetek, csoportok között, azaz minden vallási közösséget, mely az 1990. évi IV. törvény kitételeinek megfelelt, egyenjogúnak tekintett. Így a vallási csoportok a rendszerváltozást követően Magyarországon addig soha nem látott fejlődésnek indultak.

Magyarország hagyományosan Európa keleti és nyugati politikai és kulturális határán fekszik. Ez a kettősség azonban nem csak Magyarország, hanem Közép-Európa sajátossága is. Egyfajta ütközőpont, ugyanakkor különleges „olvasztótégely” is. Magyarországot mindig a kulturális, politikai és vallási keveredés, sokszínűség jellemezte. Vallási-felekezeti szempontból Magyarország hasonló sokszínűséget mutat. Dominánsan ezen vallások a keresztény hitben gyökereznek, de történelmileg a zsidó vallás is fontos tényezője az ország „vallásföldrajzi”²⁴ térképének. Ugyanakkor a rendszerváltozást követően a keleti vallások-filozófiák és a muzulmán hatások erősödését is megfigyelhetjük.

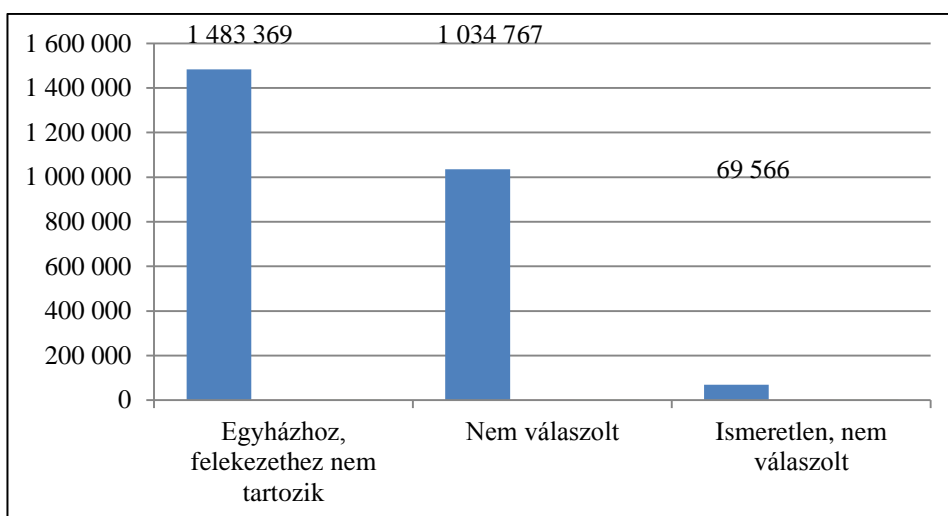
A rendszerváltozást követően az 1990-es népszámlálás a vallási kérdésekkel nem foglalkozott. 1993. évben a KSH részéről történt egy úgynevezett háztartáspanel felmérése, mely a vallásgyakorlás módjára vonatkozott. „Ezek szerint a megkérdezett 16 éves és idősebb népességből 2,0 százalék hetente többször, 9,0 százalék minden héten, 8,3 százalék havonta egyszer-kétszer, 24,3 százalék évente néhányszor és 39,7 százalékuk sohasem jár templomba, vesz részt vallási összejöveteleken.” Érdemes továbbá megfigyelni ezen felmérésből, hogy a „megkérdezettek 42,1 százaléka mindig hívő volt, 4,1 százaléka régen nem volt hívő, jelenleg hívő, 14,4 százaléka régen hívő volt, jelenleg nem hívő, 37,3 százalék sohasem volt hívő és 2,2 százalék nem válaszolt.”²⁵

A teljes, az egész országra kiterjedő felmérés azonban csak 2001. évi népszámláláson készült. Ez alapján, Magyarországon a katolikusok (római és görög katolikus bontásban), az ortodoxok (orosz, szerb, bolgár, román, görög, egyéb), a református, az evangélikus, a baptista, az adventista, többi protestáns felekezetek, többi keresztény felekezetek, izraeliták és az egyéb vallások kerültek kimutatására.

²³ Schmidt P.: A helyi önkormányzati rendszer i. m. 142.

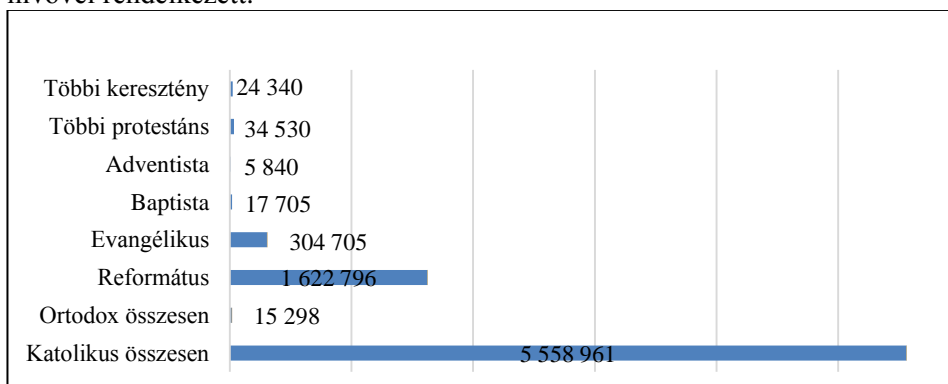
²⁴ A vallásföldrajz fogalmát Tatai Zoltán vezette be Magyarországon. Lásd: Gondolatok a vallásföldrajz kutatásához In: ELTE Regionális Földrajzi Tanszék Földrajz, regionális tudomány (Tudományelméleti tanulmányok). Szerk. Nemes Nagy József. Bp. 1995.

²⁵ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Bp. 2003. 557–558.



2001. évi népszámlálás adatai a vallási hovatartozásról

Az adatok alapján látható, hogy a keresztény vallási felekezetek dominánsan vannak jelen Magyarországon. A nyilatkozók adatai alapján a legnagyobb keresztény felekezet a katolikus (5.558.961 fő), ezt követi a református (1.622.796), majd az evangélikus (304.705). A többi keresztény felekezet (baptista, adventista, többi protestáns és keresztény felekezetek) összesen 97.713 fő hívővel rendelkezett.²⁶

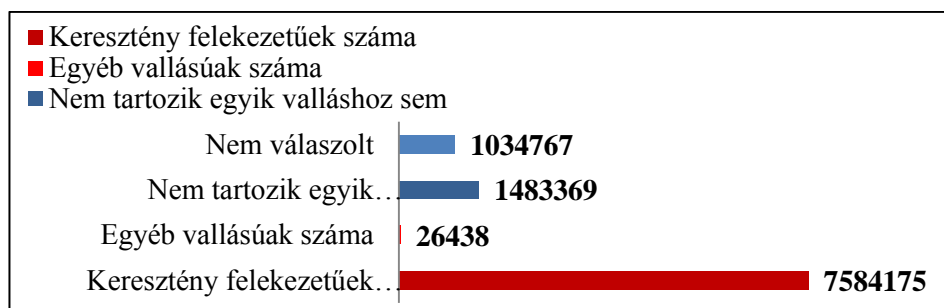


A keresztény felekezetek híveinek száma Magyarországon

Ez azt jelenti, hogy a 2001. évi népszámlálási adatok alapján Magyarország 10.198.315 összlakosságából a magát valamelyik keresztény felekezethez tartozónak vallók száma 7.286.761 fő.

²⁶ Adatok: http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/load2_1.html
Letöltve: 2013. május 21.

zónak vallók száma 7.584.175, mely a lakosság 74%-a. Az adatokból következően megállapítható, hogy az egyes vallási csoportok társadalmi jelentőségét tekintve a Katolikus Egyház bír a legnagyobb társadalmi bázissal (az összlakosság 54%-át a katolikus közösség adja, amennyiben a Magyarországi Katolikus Egyház által a Szentszék Statisztikai Hivatalának megküldött adatokat vesszük figyelembe, akkor ez a szám 6.021.945 főt jelent, mely a teljes lakosság 59%-át teszi ki.)²⁷



A keresztény felekezetek megoszlása Magyarországon

Meg kell említeni, hogy a népszámlálás adatai alapján vallási csoporthoz nem tartozónak vallotta magát 1.483.369 fő, míg a kérdésre nem válaszolt 1.034.767 fő.²⁸ Látható tehát, hogy a 2001. évi magyarországi népszámláláson egy olyan kérdésre, melyre nem volt kötelező válaszolni, a népesség 75%-a valamilyen valláshoz tartozónak definiálta magát. Azonban hibás lenne azt a következtetést levonni, hogy a válaszadók valamennyien az adott vallási csoport ténylegesen „aktív” tagjai lennének. Ezen számot inkább úgy értelmezhetjük, hogy a társadalom 75%-át a vallási csoportok elérhetik, megszólíthatják. Másképpen megfogalmazva, a társadalom, döntő többsége a vallás iránt nem közömbös, hanem elfogadó.

Annak megállapítása azonban, hogy ténylegesen a válaszadók hány százaléka vesz részt az adott vallási csoport mindennapi életében, és követi ténylegesen annak irányításait, nehezebb kérdés. Tomka Miklós véleménye szerint „*Egyháziasan vallásos a felnőtt népesség 15–18 százaléka, a 'maga módján' vallásos Magyarország lakosságának 50–52 szá-*

²⁷ 2004-es adatok lásd: <http://www.magyarkurir.hu/fajlok/hirek/4956/magyarorszag%20egyhaziamegyek.doc>, Letöltve: 2013. május 21.

²⁸ Adatok: http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/load2_1.html, 2013. május 21.

zaléka.”²⁹ Hasonló megállapítást tett Hegedűs Rita is, amikor azt írja „*ma a társadalom fele-kétharmada (az egyes kérdésektől függően) hívőnek tartja magát, de ezen belül kisebbségben vannak az egyházasan hívők, vallásgyakorlók (a társadalom 10–20%-a).*”³⁰ A szociológusok általánosan elfogadott álláspontja szerint tehát a rendszerváltozást követően a vallási csoportok „aktív” tagjait a társadalom 10–20%-a közé teszik.

A két eredmény alapján (KSH 75%, szociológiai felmérések 10–20%) annak megállapítása, hogy a korszakban az egyes vallási csoportoknak milyen volt a tényleges társadalmi bázisa, és így társadalmi súlya, nehéz megállapítani.

Két konfliktusforrás és ezen keresztül a vallási csoportok érdekérvényesítő képességének vizsgálata Magyarországon a rendszerváltozást követően

A KSH statisztikai adataiból kiindulva azonban joggal feltételezhetnénk, hogy a társadalomban az ezredfordulón már számszerűsítetten is dominánsan megjelenő — vagy legalábbis társadalmi „szimpátiával” rendelkező — keresztény felekezetek által képviselt elveket a rendszerváltozást követően Magyarországon a döntéshozók figyelembe vették. Azonban Magyarországon a rendszerváltozást követően a tényleges érdekérvényesítő hatását a vallási csoportoknak nehéz megmondani, hiszen mint azt korábban láttuk, sokkal bonyolultabb a vallási csoportok és az állam, a vallási csoportok és a politika, vagy a vallási csoportok és a társadalom viszonya. Általánosan megállapítható azonban, hogy a vallási csoportok az államra és ezen keresztül a társadalmi folyamatokra bonyolult érdekérvényesítő mechanizmusok útján hatnak.

Az érdekérvényesítés kérdését tovább bonyolítja, hogy egy magát semlegesnek deklaráló állam, hogyan biztosítsa a különböző vallási és nem vallási csoportokhoz tartozó társadalmi rétegek érdekét? Konkrétan most a rendszerváltozást követően jól elhatárolható két konfliktusforrást vizsgálunk meg, ahol a vallási csoportok érdekérvényesítő képességét megragadhatjuk. Az első konfliktust úgy lehet definiálni, hogy a vallási csoportok össztársadalmi szerepvállalásából adódó érdekérvényesítő képesség, míg a másik a vallások tanításból adódó erkölcsi érdekérvényesítő képesség.

Az első konfliktusforrás kiindulópontja, a rendszerváltozást követően a vallási csoportok által kiépített saját intézményrendszerük és az állam, a politika va-

²⁹ Tomka M.: A magyar vallási helyzet i. m. http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/vallas/tm_magy.htm. 2013. június 5.

³⁰ Hegedűs Rita: A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében. Letöltve: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/81/1/hegedus_rita.pdf, 2013. május 22.

lamint a társadalom ehhez való viszonyulása volt. A vallási csoportok a kor-szakban az állam mellett a legnagyobb intézményfenntartókká váltak. Óvodákat, alap- és középfokú iskolákat, főiskolákat, egyetemeket, szociális intézményrend-szereket működtettek és működtetnek. Ezen intézmények többsége a társadalom minden rétege számára nyitottá vált. Azaz össztársadalmi szinten jelent meg a vallási csoportok által fenntartott intézményrendszer.

Ugyan „*Magyarországon az állam és az egyházak kapcsolatát alapve-tően az Alkotmány, illetve az ezen alapuló minősített többséggel elfoga-dott, a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény határozza meg,*” azonban a problémákat jelzi, hogy „*az Alkotmánybíróság több határozatában is foglalkozott az állam és az egyház kapcsolatának kérdéseivel.*”³¹

Példaként említhető az oktatásfinanszírozás problémája. Talán ezen a téren jelent meg legmarkánsabban az állam, politika és a vallási csoportok közötti konfliktus. A konfliktus gyökere, hogy bár „*a magyar jogszemlé-let értékes terméke az intézmények finanszírozásának az ellátottak létszá-mához mért megoldása, ami a fenntartó jellegétől függetlenül egyenlő elbánást ígér.*” Azonban „*ez az elv sérült, amikor az állam az oktatás finanszírozásának egy részét az önkormányzatokra hárította, az egyháza-kat viszont kizárta az önkormányzatok által támogatható szervezetek kö-réből*”³² A vallási csoportok által fenntartott intézmények finanszírozása ezáltal felborult, aminek következtében sérült az ezen intézményekbe járók egyenlősége. Mivel „*a kollégiumokat is figyelembe véve az egyhá-zak több mint 500 közoktatási intézményt működtetnek Magyarországon,*” így ez közel 90 ezer tanulót érintő probléma volt. Éppen ezért az Alkot-mánybíróság 22/1997. határozatában kiegészítő állami támogatást írt elő, mely bekerült „*normaként a közoktatási törvénybe, illetve az egyház–finanszírozási törvénybe is.*”³³

Ezt a finanszírozási módot azonban többen is megkérdőjelezték. Egyes ön-kormányzatok sérelmesnek tartották, hogy míg nekik saját forrásból kellett ki-gazdálkodni az oktatás finanszírozásának rájuk eső részét, addig a vallási cso-portok által fenntartott oktatási intézmények mindenképpen megkapták az állam-tól az úgynevezett kiegészítő támogatást. Ezzel kapcsolatosan pl. Polónyi István által publikált „Az egyházi közoktatás néhány oktatásgazdasági sajátossága” című

³¹ *Fedor Tibor*: Egyház-finanszírozás Magyarországon. In: Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Szerk. Balogh Margit. Kossuth Kiadó, Bp. 2008. 411.

³² *Tomka Miklós*: Egyházak és oktatás. In: *Educatio* 14. (2005) 3. szám 499.

³³ *Fedor T.*: Egyház-finanszírozás Magyarországon i. m. 413.

tanulmányában kifejtette, az állam által a vallási csoportok részére a fenntartott oktatási intézményeikhez adott kiegészítő támogatás aggályos, tekintettel arra, hogy „a helyi önkormányzatok normatív hozzájárulásával és támogatásaival azonos jogcímenek és feltételek mellett állami támogatást kapnak miközben sem az állami és önkormányzati, sem a többi nem állami, nem önkormányzati intézmény nem kap ilyet. Ők kénytelenek a saját forrásaikból hozzájárulni intézményeik működéséhez.” Így véleménye szerint ez „a közoktatás finanszírozásának egész rendszerét szétfilálatja.”³⁴ Ezzel szemben Platthy Iván nyugalmazott címzetes államtitkár egy cikkben ugyanerről a témáról azt nyilatkozta: „Az állam nem különböztetheti meg polgárait hitük alapján. Ezért kapják meg az egyházi iskolák az önkormányzati iskoláknak járó állami normatívát is.”³⁵

A vallási csoportoknak az oktatásügy területén az érdekérvényesítő képességüket tekintve megállapítható, hogy az 1990-es évek közepére a jogszabályok szintjén az intézmények finanszírozásának kérdése megoldottá vált. Azonban, mivel a kiegészítő normatíva összegét a mindenkori költségvetési törvény rendezi, így folyamatos vitát jelentett és jelent a konkrét megvalósult finanszírozás kérdése. Újra és újra fellángolnak a viták a kiegészítő normatíva ügyében. Tomka állapította meg, hogy „a felekezeti oktatásügy és az azonos finanszírozás gyakorlatának vannak komoly ellenzői. A felekezeti oktatásügy (...) politikai harci téma.”³⁶

A második konfliktusforrás a vallási csoportok hitbeli tanítása megjelenésének igénye az állami döntéshozatalban. A vallási csoportok többsége természetes módon igényt tart arra, hogy értékei, elvei megjelenjenek az egyes társadalmi döntésekben. Ennek alapja az a hit, mely szerint a „vallás nem magánügy, és hogy az e világ és a túlvilág között szoros összefüggés áll fenn.”³⁷ Ebből a felfogásból következően a vallási csoportok nem mondhattak le arról a jogukról, hogy olyan kérdésekben, amelyek az adott vallási csoport elveit sértik, vagy éppen ellenkezőleg vele meg-egyeznek, ne nyilatkozzanak.

Ilyen volt például az 1992–1993-as években az abortusz törvény vitájának kérdése. Ennek a vitának az az előzménye, hogy míg a Rákosi korszak szigorú abortuszellenes politikát folytatott (a tiltás nem erkölcsi, hanem ideológiai és politikai alapon történt), addig a Kádár korszakban és a

³⁴ Polónyi I.: Az egyházi közoktatás néhány oktatásgazdasági sajátossága i. m. 609.

³⁵ Szilvay Gergely: Miért jár „állami támogatás” az egyházaknak? In: Magyar Kurír Letöltve: <http://www.magyarkurir.hu/hirek/miert-jar-allami-tamogat-as-az-egy-hazaknak>, 2013. május 21.

³⁶ Tomka M.: Egyházak és oktatás i. m. 501.

³⁷ Enyedi Zs: Politika a kereszt jegyében i. m. 81.

rendszerváltozás előtti időszakban erősen liberálisan kezelték ezt a kérdést. Ennek a liberális felfogásnak köszönhetően egyes kimutatások alapján 1960-tól a rendszerváltozásig körülbelül négymillió abortusz történt Magyarországon. A rendszerváltozást követően elindult az abortusz kérdésének újraszabályozása, melynek vitájába már a vallási csoportok képviselői is bekapcsolódtak.

Az abortusz kérdésében a keresztény felekezetek álláspontja egyértelmű volt. Az élet kezdete a fogantatás pillanatától számít, így a már megfogant életnek joga van a megszületéshez, illetve ugyanolyan jogai vannak, mint bármely megszületett embernek. Így az abortusz tiltását javasolták. Példa erre a Magyar Püspöki Konferencia 1991 júliusában, majd 1992 júniusában kiadott nyilatkozata a megfogant életéről, illetve az emberi élet védelméről. Ez utóbbi nyilatkozatban a Püspöki Konferencia hangsúlyozza: *„Mivel a magzat az első pillanattól kezdve önálló emberi élőlény, a magzati élet védelme az emberi természetből fakadó erkölcsi kötelezettség világnézettől függetlenül mindenki számára. Az élethez való jog az alapvető emberi jogokhoz tartozik. A Magyar Katolikus Püspöki Kar mindezek alapján tisztelettel fordul a törvényhozókhoz, hogy az abortusz kérdésében az erkölcsi szempontok és az élethez való alapvető emberi jogok alapján alkosson törvényt, amely korlátozás nélkül kiterjed a magzati élet teljes védelmére. Bizalommal kéri a hívek állhatatos imáját a törvényhozás tagjai számára, hogy az erkölcsi értékek és az alapvető emberi jogok szerinti törvényt hozzanak.”*³⁸

Ezzel szemben a liberális álláspont az volt, hogy a magzat csak életképessé válásakor vagy élve születésekor tesz szert emberi jogokra, addig sem jogilag, sem erkölcsileg nem tekinthető embernek. Ezért, ha az anya abortuszt akar végeztetni, akkor az ő kétségtelen személyiségi jogai állnak szemben egy, még morális értelemben nem ember kétes jogaival, így mindig az anya kívánságát kell előnyben részesíteni. A liberális álláspont szerint tehát az abortusz kérdésében csak megengedő szabályozás születhet.

Az 1990-es évek elején kirobbant vita *„hevesége nemcsak az egyes pártok, és azokon belül kisebb csoportok eltérő értékrendjének összeütközésére volt visszavezethető, de arra is, hogy negyven év után felszínre törtek, törhettek az addig elfojtott indulatok, s ez a tény mindkét oldalon — a tiltást, illetve a korlátlan liberalizálást követelők oldalán is — gyakran szélsőséges vélemények megjelenését eredményezte. A vitázók jelentős*

³⁸ <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=289>

része saját erkölcsi értékrendje alapján közelítette meg a problémát (például: gyilkosság-e az abortusz vagy sem, milyen jogai vannak a magzatnak, az anyának, illetve az apának a terhesség megszakításának kérdésében stb.) bizonyítva ezzel, hogy a gyakran 'népesedésnek', 'népesedéspolitikainak' tartott kérdések korántsem csak népesedési aspektusúak."³⁹

A kérdést a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX törvény és annak végrehajtási rendelete, a 32/1992 (XII. 23.) NM rendelet szabályozta. A törvény bevezetőjében kijelenti: „a fogantatással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel”⁴⁰ és viszonylag szűken határozta meg az abortusz lehetőségét. E szerint „5§1) A terhesség csak veszélyeztetettség, illetőleg az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén, az e törvényben meghatározott feltételekkel szakítható meg. (2) Súlyos válsághelyzet az, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz.”⁴¹

A második konfliktus esetében látható, hogy különösen a keresztény felekezetek által képviselt tiltás nem került a törvénybe, azonban az állam elfogadta azt a keresztény alapelvet, hogy az élet a fogantatás pillanatától tart, így azt tisztelet és védelem illeti. Ugyanakkor különösen az állam által deklarált semlegesség alapján, valamint a társadalom többségének véleményét figyelembe véve a rendszerváltozás előttihez képest korlátozottan, de fenntartotta az abortusz intézményét. A megvizsgált két konfliktusforrás alapján megállapítható, hogy a rendszerváltozást követően az államnak és a politikának tudomásul kellett vennie, hogy a vallási csoportok, hívő és nem hívő emberek érdekében egyaránt tevékenykedtek, hiszen „egy társadalomban élünk és dolgozunk.”⁴²

A vallási csoportok által fenntartott intézmények a társadalom egésze számára nyitottak, ezért, mint azt Tomka Miklós megfogalmazta „*érdemes meghallgatni egymást, programokat egyeztetni, időnként akár segíteni egymásnak.*”⁴³ Különösen azért, mert a vallási csoportok a társadalom egészéért végzett tevékenységükkel végső soron az államot tehermentesítik. Ennek ellenére, elsősorban az intézményfinanszírozás területén a korokban számos konfliktus alakult ki, mely a mai napig is újra és újra felángol.

³⁹ Pongrácz Tiborné: Terhességmegszakítások a számok és a lakossági vélemények tükrében. <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/15/pongacz.htm>

⁴⁰ Lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99200079.TV Letöltve: 2013. május 23.

⁴¹ Lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99200079.TV Letöltve: 2013. május 23.

⁴² Tomka M.: Egy új társadalmi-politikai szereplő i. m. 34.

⁴³ Uo. 34.

Erkölcsei kérdésekben az államnak és a politikának szintén tudomásul kellett vennie, hogy a vallási csoportok megnyilatkozásai mögött jelentős társadalmi bázis van. Így nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a megállapítást sem, hogy „*a hit személyes döntés. Egyéni dolog. Ám alkalmasint, nem is olyan ritkán, az élet egyéb területeit is alakítja. Társadalmi következményekkel jár.*”⁴⁴ Ezért ezen kérdésekben, ha nem is direkt, de indirekt módon mégis csak hatással tudtak lenni az egyes vallási csoportok az állami döntésekre.

Összegzés

Mint láthatóvá vált, a különböző vallási csoportok a rendszerváltozást követően kiépítették saját intézményrendszerüket, melyek autonóm módon működtek és fejlődtek. Megállapítható, hogy ezek a vallási csoportok „*az elmúlt tíz évben a társadalmi-politikai intézményrendszer súlyos tényezőivé váltak.*”⁴⁵ Láthatóvá vált az is, hogy a 2001. évi népszámlálási adatokból következően a vallási csoportok társadalmi bázisa (elfogadottsága) 75%-os volt.

Magyarországon a rendszerváltást követően az állam és a vallási csoportok autonóm módon kezdtek tevékenykedni, mégis — következően a felekezetek „vallás nem magánügy” elvből — az államnak a vonatkozó korszakban szembe kellett nézni vallási csoportok által megfogalmazott gyakran tiltakozó, nem egy esetben politikai tartalmú üzenetekkel is. Ez merőben új helyzetet jelentett a rendszerváltozást követően. Ez az új helyzet az állam és a politika részéről vegyes reakciót váltott ki. Ugyan a rendszerváltozást követően a politika pártok szívesen hivatkoztak például „*a keresztény értékekre és tanokra,*”⁴⁶ azonban ez nem feltétlenül jelentette, hogy az a döntéseikben megjelent volna. Ugyanígy, bár az állam elismerte, hogy a „*vallási normáknak fontos szocializációs szerepe volt és van, (és a) a vallási kultúra a nemzeti kultúra szerves része,*”⁴⁷ de a döntéshozatali mechanizmusában kevésbé, vagy érdekei szerint viszonyult a vallási csoportok igényeihez.

Az államtársadalom részéről megállapítható, hogy a rendszerváltozást követő felmérések azt mutatták, ugyan „*az emberek kevésbé igénylik az egyházi részvételt a "direkt" politikában,*” de „*a problémák "policy" típusú konkrét megoldásában*”⁴⁸ szívesen látják a vallási csoportokat. Másképpen, a társadalom külön-

⁴⁴ Uo. 19.

⁴⁵ Uo. 34.

⁴⁶ Enyedi Zs.: Politika a kereszt jegyében i. m. 81.

⁴⁷ Schmidt P.: A helyi önkormányzati rendszer i. m. 144.

⁴⁸ Tomka M.: Egy új társadalmi-politikai szereplő i. m. 34.

bőző rétegei, a vallási csoportoktól, elsősorban a szociális ellátás, az oktatás, a kultúra területén vártak erőteljesebb megjelenést. Cserébe viszont a vallási csoportok által fenntartott intézményrendszerek bővítését, és ehhez az állam anyagi támogatását a társadalom többsége támogatta.

Másik megfigyelhető változás, hogy a vallási csoportok a rendszerváltozást követően olyan kérdésekben is véleményt mondtak, és próbálták hitbeli tanításukat érvényesíteni az állammal szemben, ami túlmutatott a saját csoport érdekük védelmén. Mint arra például Paskai László bíboros, nyugalmazott esztergomi érsek „Az Egyház társadalmi tanítása című” dokumentum kötet előszavában rámutatott: *„Egyházunk társadalmi tanítása hazánkban az elmúlt négy évtizedben a széles néprétegekben gyakorlatilag ismeretlen volt. (...) Különösebb hatást sem válthattak ki, mert kizárólag csak a marxista társadalmi tanítás szerepel, és pedig kötelező formában. Szükséges, hogy most a megváltozott helyzetben a keresztény társadalmi tanítás hazánkban is közismertté váljék, gazdagítsa közösségi életünket a jövő formálásában.”*⁴⁹ Ezért a rendszerváltozást követően a vallási csoportok hajlandók voltak véleményüket, akár konfliktusok árán, sőt a társadalomban uralkodó nézetekkel szemben is kimondani.

Végző soron azt a megállapítást tehetjük, hogy a vallási csoportok érdekérvényesítő képessége a rendszerváltozást követően összességében hullámzóan alakult. A vallási csoportok szabadsága megvalósult, melyet az állam az Alkotmányban is garantált. Továbbá a korszakban megszületett a vallási csoportok és az állam közötti törvényi szabályozás, melyek alapján kiépülhettek az államtól független szociális, oktatási, kulturális intézményhálózati rendszerek. Ennek finanszírozását az állam vállalta fel. Ugyanakkor éppen a finanszírozás kérdésében újra és újra viták lángoltak fel.

A vallási csoportok hitbeli meggyőződésük közvetítése és elfogadtatása terén jelentős akadályokba ütköztek. A társadalom többsége, de az állam és a politika sem volt felkészülve arra, hogy erkölcsi természetű vitákban vegyen részt. Emellett a párbeszéd és a kommunikáció hiánya, illetve gyatrasága gyakran félreértésekhez, rosszindulatú következtetések levonásához vezetett. Zárásként érdemes Tomka megállapítását idézni: *„demokráciáról csak akkor beszélhetünk, ha a másként gondolkodók a többséggel és a politikai hangadókkal egyenlő jogokat kapnak meggyőződésük képviselőire és továbbadására.”*⁵⁰

⁴⁹ Paskai László: Előszó In: Az Egyház társadalmi tanítása. Tomka Miklós – Goják János Szerk. Szent István Társulat, Bp. 1993. 7.

⁵⁰ Tomka M.: Egyházak és oktatás i. m. 501.